

LZA PREZIDENTA JURA EKMAŅA IEVADVĀRDI LZA RUDENS PILNSAPULCĒ

2010. gada 25. novembrī

Pēc labas tradīcijas šajā Pilnsapulcē mēs godinām kādu no Latvijas izcilākajiem zinātniekiem — pasniedzam LZA Lielo medaļu un noklausāmies viņa akadēmisko lekciju. Neaizmirsīsim: aiz loga ir ieildzis rudens, pareizāk jau agra ziema ar pirmo sniegu, šo svētdienu mēs aizdegsim pirmo svecīti Adventes vainagā. Tas ir laiks, kad jāvērtē padarītais šajā gadā, valsts pētniecisko programmu izpildītājiem IZM prasa organizēt paveiktā sabiedrisko apspriešanu un atskaišu iesniegšanu, jānodrošina informācijas plūsma un stratēģiju izstrāde topošiem Valsts nozīmes pētniecības centriem un daudz kas vēl ir jāpadara. Tajā pašā laikā Latvijas un Latvijas zinātnes organizatoriskā un finansiālā situācija mainās ne tikai pa gadiem, bet jau pa nedēļām. Mums atkal ir jauna Saeima un jauna Valdība. Šobrīd notiek, kā raksta avīzēs — “kārtējā ārkārtas MK sēde”, kurā piedalās arī tie ministri, kuri bija lūgti uz mūsu šodienas ZA sēdi. Tādēļ es gribētu sākt ar zinātnes finansējuma jautājumu — diemžēl tradicionālo Latvijas zinātnes problēmu.

Šobrīd, 2011. gada zinātnes budžeta apspriešanas kontekstā, atkal kļūst aktuāla vecā anekdote, proti: pa mežu jācīnītājs par sociālo taisnību Robins Huds. Viņš ierauga, ka pretī nāk Latvijas zinātnieks. Nu Robins Huds pavisam apjūk — vai zinātniekam naudu jādod, vai jāatņem. Šādās šaubās dzīvo arī mūsu politiķi — zinātnei līdzekļus dot vai atņemt. Apstākļos, kad visu griež un aicina vēl vairāk savilkt jostas, rezonansi nav guvis viens no Centrālās statistikas pārvaldes un Eirostata tikko publicētajiem cipariem: Latvijas zinātnes

finansējums iekšzemes kopprodukta procentu vienībās ir nokritis no 0,61 — 2008. gadā uz 0,45 — 2009. gadā. 2010. gada statistika vēl nav publicēta. Uzzinot šādus skaitļus, parasti gribam salīdzināt, kā 2008.–2009. gadā klājās kaimiņiem. Igaunijai zinātnes finansējums šajās iekšzemes kopprodukta procentu vienībās turpināja pieaugt: no 1,29 uz 1,42, arī Lietuvai — no 0,80 uz 0,84. Cik liels ir zinātnes finansējums absolūtos skaitļos (izmantosim salīdzināšanai eiro). Tad Latvijas zinātnes finansējums 2009. gadā bija 85 miljoni eiro, Igaunijas zinātnes finansējums 2009. gadā bija 197 miljoni eiro (2,3 reizes vairāk), Lietuvas zinātnes finansējums 2009. gadā bija 222 miljoni eiro (2,6 reizes vairāk). Ja šīs summas pārrēķinātu uz vienu iedzīvotāju vai vienu zinātnieku, tad starpība izskatītos vēl traģiskāka.

Vai kāds no mūsu divdesmit neatkarības gadu politiķiem ir gatavs atbildēt par nespēju stratēģiski virzīt valsts inovatīvu attīstību, kāds gatavs atbildēt ar to kaut vai mistisko politisko atbildību? Nevis iztikt ar atrunu — tā sanāca!

Liela daļa vainas jāuzņemas arī zinātniekiem, it īpaši ekonomikas zinātnes pārstāvjiem, par sabalansētu prognožu trūkumu. Bet pagaidām Latvijas ekonomikas zinātniekus visai enerģiski aizvieto Starptautiskā valūtas fonda u.c. ierēdņi.

Ko darijusi LZA? Bez kārtējās sarakstes par zinātnes iespējām š. g. maijā mums notika Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas rosināta diskusija par zinātnes un tautsaimniecības mijiedarbības problēmām.

Šai iniciatīvai būs arī turpinājums. Paliekgan jautājums — kas vēlas secinājumus uzklaut Finanšu, Ekonomikas u.c. ministriju līmenī?

Tradicionāls sadarbības partneris savu iespēju robežās mums vienmēr bijusi IZM, gan mūsu akad. locekles prof. T. Koķes, gan iepriekšējo ministru un IZM kolēģu personās.

Cerams, ka šodien, sveicot R. Broka kungu IZM ministra amatā, mēs arī gūsīmlabu sadarbības partneri.

Pagaidām par 2011. gada zinātnes budžetu vien zināms, ka IZM atkal ir uzlikta norma ... šoreiz ietaupīt četrus miljonus latu 2011. gada budžetā, no tā 165 tūkstoši latu jāietaupa zinātnei. Kā jaunais ministr Rolands Broks rīkosies ?...

Valsts zinātnes budžeta pēdējo gadu smago griezienu it kā vajadzēja kompensēt ar ES struktūrfondiem. Pagaidām tas notiek ar ES birokrātiskā mašīnērija pagaidām vienkārši netiek ar to galā, un ne jau tāpēc, ka slikti strādātu. Viņi strādā savu iespēju robežās, bet pieredze un rezultāti nāk ar laiku, un šo vienkāršo patiesību savā laikā nebija ielplānojuši Latvijas valdība. Tā rezultātā no ES struktūrfondu 2007.–2013. gadam paredzētiem 169 miljoniem latu, šā gada beigās, t.i., četros gados būs apgūti desmit procenti no piešķiruma. Pārējos 90 procentus (t.i., 150 miljonus latu) jāapgūst atlikušajos divos gados.

Tomēr zinātnē arī par šiem līdzekļiem ir uzsāktas vai tiks sāktas vairākas būtiskas struktūrfondu aktivitātes, kas pagaidām gan ne sevišķi ietekmē kopīgos zinātnes finansējuma rādītājus, bet būtiski maina Latvijas zinātnes nākotnes kopainu un zinātnieku noskaņojumu. Tikai daži piemēri.

1. Beidzot noslēguma fāzē ir Kompetences centru atbalsta programma. Īstenojot šo programmu, tiek prognozēts, ka līdz 2015. gadam finansētos kompetences centros atbalstīs vismaz 50 pētniecības projektus, kas ietver sadarbību starp komersantiem un zinātniskajām institūci-

jām, radot jaunas darbavietas kompetences centros un piesaistot privātā sektora finansējumu pētniecībai un attīstībai vismaz 16 miljonu latu apmērā. Šī summa reāli visgrūtāk prognozējama.

2. Veikta zinātnisko institūciju ranžēšana un uzsākta 30 valsts zinātnisko institūtu, valsts augstskolu un valsts augstskolu zinātnisko institūtu pētniecības infrastruktūras modernizēšana, koncentrējot zinātni un pētniecību atsevišķos un pastāvīgos zinātnes centros — Valsts nozīmes pētniecības centros. Šāds centrs ir zinātnisko institūciju sadarbības ietvars zinātnes resursu koncentrēšanai Eiropas līmeņa pētniecībai. Paredzēta centra vajadzībām kopējas infrastruktūras izveide un institūciju konsolidācija. Paredzēts izveidot deviņus centros.

Šo centru izveidošanai izmantos ES struktūrfondu naudu, tiek plānots, ka sagatavošanas process (konkurss un konkrētu priekšlikumu izskatīšana, līgumu noslēgšana) varētu beigties 2011. gada beigās–2012. gada sākumā.

3. Būtiskas pārmaiņas paredzētas arī augstskolu sistēmā. 2009. gadā tika dots starts ES struktūrfondu aktivitātei "Augstākās izglītības iestāžu telpu un iekārtu modernizēšana studiju programmu kvalitātes uzlabošanai, tajā skaitā, nodrošinot izglītības programmu apgūšanas iespējas arī personām ar funkcionāliem traucējumiem". Līdz 14. septembrim 2010. gadā noslēgtas trīsdesmit vienošanās ar augstskolām par kopējo summu 100 miljoni latu. Šīs aktivitātes realizēšana ietekmēs ne tikai augstākās izglītības apmācības procesu, bet arī būtiski paaugstinās zinātnisko pētījumu kvalitāti. Piemēram, Latvijas Universitātei tiks izveidots jauns, mūsdienīgi vienots studiju un zinātniskā darba centrs (Dabaszinātņu akadēmiskais centrs Torņakalnā). Vienlaicīgi arī vairākās universitātes fakultāšu ēkās tiks iegādāts aprīkojums, iekārtas un tehnoloģijas

prioritāro virzienu studiju darba nodrošināšanai. Projekta ilgums līdz 2014. gada 30. septembrim (54 mēneši). Projekta kopējās izmaksas Latvijas Universitātē ir plānotas 22, 5 miljonu latu apmērā. Analogs projekts top Ķīpsalā RTU vajadzībām 19 miljonu latu apmērā u.c. Protams, katrai universitātei būs sava jaunceltne, jo nekāda kooperēšanās gan nav paredzēta. Aicinu arī mūsu šodienas sēdes diskusijas daļā ES struktūrfondu iespējas analizēt detalizētāk, jo šis ir jautājums par Latvijas zinātnes ilgtspēju. Jautājums, ko es uzstādīju sākumā: kad īsti nākotnē mēs nonāksim pie normāla zinātnes finansējuma? Padomāsim par iespējām!

Zinātnes finansējumam Latvijā ir trīs galvenās sastāvdaļas:

- valsts budžeta finansējums
- privāto uzņēmumu (biznesa) finansējums
- ārvalstu (galvenokārt ES SF) finansējums

Mēs visi labi atceramies mūsu akad. prof. I. Druvietes iniciatīvu par 2005. gada Zinātniskās darbības likuma normu, ka katru gadu jāpaaugstina valsts budžeta finansējums par 0,15 procentiem no iekšzemes kopprodukta (Zinātniskās darbības likuma 33. panta 2. punkts). Kolēģi Igaunijā un Lietuvā mūs apskauda par šādu ierakstu likumā. Bet ar 2009. gada budžetu šī norma ir iesaldēta, uz cik gadiem?... Šķiet, vismaz līdz 2015. gadam. Vispirms jāatgriežas pie 2006.–2008. gada līmeņa.

Vai 2011. gadā mūs sagaida palielinājums, vai paliks 2010. gada līmenis, vai būs samazinājums — šobrīd uz to atbildes vēl nav, tāpat kā manis minētajam Robinam Hudam. Secinājums: pagaidām nav cerību uz valsts budžeta būtiskām pieauguma iespējām.

Vienīgais, ko dara Valda Dombrovska vadītā iepriekšējā un tagadējā valdība, tie ir epizodiski nodrošinājumi līdzfinansējumam atsevišķu ES struktūrfondu finansēto programmu apguvei.

Par privāto finansējumu. Vai ir cerības, ka Latvijas gadījumā privātais finansējums pieaugs? Ir, bet šīs cerības nelielas. Pēdējo desmit gadu laikā maz kas mainījies. Mums nav spēcīgas rūpniecības, un tajā, kas ir, inovatīvo firmu ir tikai ap 19 procentiem.

Paliek ES struktūrfondu finansējums 2007.–2013. gadam un turpmāk cerība uz jaunveidojamo programmu "ES 2020". Zināma cerība ir — no 2007.–2013. gada ES struktūrfondu finansējuma iztērēti tikai desmit procenti, tāvad tuvākajos gados zinātnē vajadzētu ieplūst būtiskām summām, kurām gan jāatrod līdzfinansējums. Pārrēķins uz iekšzemes kopprodukta procentiem dod apmēram 0,4. Kopā ar valsts budžeta un privāto finansējumu tas maksimāli zinātnei dos ap 0,8 procentiem, kas mums jau bija 2007. gadā. Un vairāk mums avotu pārskatāmā nākotnē nav. Atcerēsimies, ka vidējais zinātnes finansējums ES 2008. gadā bija 1,9 procenti. Tiesa, programmā "ES 2020" zinātnei 2020. gadā solīts dot 1,5 procentus no IKP, lai gan mūsu izvērtējumā vairāk par 0,7 procentiem nav kur ņemt.

Protams, negribētu beigt šo ievadu ar pesimistisku noti. Latvijas zinātnieki turpina aktīvi strādāt. LZA jau sāk apzināt šā gada labāko zinātnisko rezultātu TOP 10 un tādu sasniegumu ir daudz. Aizstāvēto doktora disertāciju skaits šogad pieaudzis par 20–25 procentiem (iesniegts pāri par diviem simtiem promocijas darbu), simtiem jauno zinātnieku strādā ES Cilvēkresursu programmā, 114 ERAF projektu kontrakti šajās dienās tiek parakstīti Valsts izglītības attīstības aģentūrā un sasniegts daudz kas cits, ko iepriekš minēju.

Aizvakar TV5 bija diskusija par zinātnes nepieciešamību Latvijā. Patīkami, ka apmēram puse telefona aptaujas dalībnieku uzskatīja, ka zinātne jāfinansē no budžeta, jo tā vienīgā var nodrošināt zinātniski tehnisko progresu valstī. Tāvad mūsu darbu vēl pamana.

Tas bija neliels ievads mūsu šīs dienas Pilnsapulcei, kuru pasludinu par atklātu.